

Spreken is zilver,

luisteren is goud!

Docentenhandleiding

Annette Koops

Bijlage bij masterscriptie
Master Humanistiek - Educatie
Universiteit voor Humanistiek
Begeleider: Wiel Veugelers
Meelezer: Isolde de Groot
Juli 2011

Annette Koops: Een dialoog in de klas

Als ondersteuning bij het houden van een dialoog vindt u hier een compilatie aan van 'Spreken is zilver, luisteren is goud': een handleiding voor het houden van een dialoog in de klas.

Voor de gehele handleiding verwijzen we u naar

<http://igitur-archive.library.uu.nl/human/2011-1006-200525/UUindex.html>

<http://igitur-archive.library.uu.nl/human/2011-1006-200525/DOCENTENHANDLEIDING.pdf>

INLEIDING

Het onderwijs heeft tot taak om jongeren voor te bereiden op het leven in een pluriforme samenleving. Jongeren hebben handvatten nodig om hun eigen plek in de samenleving te verkennen en moeten leren om op constructieve wijze om te gaan met verschillen. De dialoog kan daar een belangrijke rol bij spelen. Dialogen in het onderwijs kunnen een bijdrage leveren aan waarden als: tolerantie, respect, openheid en autonomie. Door het voeren van een dialoog leren leerlingen om te reflecteren op morele vraagstukken en ontwikkelen ze de vaardigheid om deze vraagstukken te beoordelen. Daarnaast leren ze dat er verschillende visies mogelijk zijn en naast elkaar kunnen bestaan. Deze vaardigheden vormen samen de basis voor democratisch burgerschap.

Deze docentenhandleiding is in eerste instantie geschreven voor docenten levensbeschouwing of maatschappijleer in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Door middel van deze lessenserie hoop ik docenten te inspireren om met dialogen in het onderwijs aan de slag te gaan. De lessenserie heeft als doel om de leerlingen voor te bereiden op het voeren van dialogen. In vijf lessen leren de leerlingen de belangrijkste vaardigheden die nodig zijn om met elkaar in dialoog te gaan. Daarbij besteden we aandacht aan het belang van de vaardigheid en krijgen de leerlingen veel kans om te oefenen en de geleerde vaardigheden toe te passen.

1 OVER DIALOOG

1.1 Wat is een dialoog?

Een dialoog is een gezamenlijk onderzoeksproces gericht op het verkennen van verschillende visies en ideeën met als doel om de kennis te vergroten en tot nieuwe inzichten te komen. Alle deelnemers doen hun best om de verschillende perspectieven zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen en zijn bereid om hun eigen perspectief te verkennen en ter discussie te stellen.

1.2 Kenmerken van een dialoog

Een dialoog is te herkennen aan de volgende eigenschappen:

Open karakter

Een dialoog heeft altijd een open karakter. Deze openheid is tweeledig. Enerzijds zijn de deelnemers eerlijk en open in wat ze vertellen. Ze delen hun visies en ervaringen met elkaar. Daarnaast zijn de deelnemers open in het luisteren naar anderen en wijzen ze afwijkende visies niet meteen af.

Meerstemmigheid en diversiteit

Binnen de dialoog is er ruimte voor diversiteit en meerstemmigheid. Deelnemers hoeven het niet met elkaar eens te zijn of te worden. Ook binnen de gedachten van individuele leerlingen kan er meerstemmigheid bestaan, als leerlingen bijvoorbeeld twijfelen tussen verschillende perspectieven.

Wederkerige belangstelling en respect

Wederkerige belangstelling binnen een dialoog betekent dat de deelnemers niet alleen geïnteresseerd zijn in het uiten van hun eigen perspectief, maar ook bereid zijn om vanuit oprechte interesse naar elkaar te luisteren. Dat luisteren gaat verder dan het laten uitspreken van de ander.

Coöperatief

Bij een dialoog staat het samen onderzoeken centraal. De deelnemers werken samen aan het vergroten van hun kennis en inzicht. Vragen en opmerkingen zijn vooral gericht om elkaar te helpen om scherper te denken. Het is dus geen wedstrijd waarbij de deelnemers elkaar overtuigen. Het gaat er ook niet om wie van de deelnemers het beste is of gelijk heeft.

Onderzoekende houding

Een dialoog is te kenmerken als onderzoek. Dat betekent dat de deelnemers van uit nieuwsgierigheid steeds weer opzoek gaan naar ontbrekende perspectieven en ervaringen.

Gelijke rechten

In de dialoog zijn alle deelnemers gelijk en hebben ze gelijke rechten om te spreken, te zwijgen of om het proces te beïnvloeden.

Actieve en gelijk verdeelde deelname van alle deelnemers

In de dialoog is iedereen actief betrokken. Deze actieve betrokkenheid mag niet worden verward met het actief inbrengen van je eigen mening. Binnen de dialoog gaat het erom dat deelnemers, ook als ze niet zelf aan het woord zijn, actief meedoen door te luisteren en te proberen zich in te leven in wat de ander zegt.

Afzien van beslissingen

Een dialoog is niet gericht op het nemen van beslissingen. Een beslissing stuurt namelijk aan op het kiezen van één oplossing, terwijl het in de dialoog juist gaat om het verkennen van zoveel mogelijk standpunten. Bij het nemen van beslissingen ga je perspectieven en oplossingen tegen elkaar afwegen, om uiteindelijk de beste keuze te maken. Dit staat haaks op de openheid van de dialoog (Kessels, 2002, p. 41).

Een dialoog begint met een vraag

Het onderwerp van een dialoog kan het beste worden geformuleerd als een vraag en dus niet als stelling. Een vraag nodigt veel meer uit tot het verkennen van uiteenlopende perspectieven, terwijl deelnemers door een stelling worden verleid om in tegenstellingen te denken.

2 AANLEREN VAN DIALOGISCHE VAARDIGHEDEN

2.1 Voorwaarden

Het voeren van een dialoog is niet in elke (onderwijs)situatie mogelijk of wenselijk. Het aangaan van een dialoog stelt hoge eisen aan het klassenklimaat, de werkwijze en de rol van de gespreksleider. In deze paragraaf beschrijf ik de voorwaarden voor het voeren van een dialoog in het onderwijs.

Veiligheid

De belangrijkste voorwaarde is veiligheid in de groep. Als een prettige sfeer ontbreekt is het voor leerlingen moeilijk om zich open en kwetsbaar op te stellen. Leerlingen hebben het vertrouwen nodig dat ze niet worden afgerekend op wat ze zeggen. De veiligheid wordt niet alleen bepaald door de relatie tussen leerlingen onderling, maar ook door de relatie die de docent met de leerlingen heeft. In sommige situaties is het beter om eerst aan een goede relatie te werken voordat je de leerlingen in dialoog laat gaan.

Ook de werkvormen die de docent kiest hebben invloed op de mate van veiligheid die leerlingen ervaren. In kleinere groepen vinden leerlingen het vaak gemakkelijker om zich uit te spreken dan in grotere groepen. Gestructureerde werkvormen kunnen ook bijdragen aan de veiligheid, omdat de leerlingen duidelijker aanvoelen wat er van hen verwacht wordt en wanneer ze een reactie of vraag kunnen verwachten.

Als leerlingen het te spannend vinden om hun eigen mening met de groep te delen is het ook mogelijk om de leerlingen een standpunt of rol te geven. De leerlingen gaan dan met elkaar in gesprek vanuit de aan hen toegewezen rol. Op deze manier hoeven ze zich minder kwetsbaar op te stellen en kunnen ze op een veilige manier wennen de gespreksvorm.

Duidelijke regels

De regels van de dialoog dienen van te voren voor alle deelnemers duidelijk te zijn. Daarbij is het ook raadzaam om af te spreken hoe en door wie er ingegrepen kan worden als de regels niet worden nageleefd. Daarnaast is het binnen een dialoog belangrijk is dat alle deelnemers gelijke rechten en kansen hebben, om die reden pleit ik ervoor om alle deelnemers de kans te geven om in te grijpen als de regels niet worden nageleefd. Dit kan bijvoorbeeld door samen een teken af te spreken. Wanneer iemand dit teken geeft wordt het gesprek stil gelegd en is er ruimte om samen naar het navolgen van de regels te kijken.

Welke gespreksregels je kiest hangt af van de behoefte van de groep en de gekozen werkvorm.

Mogelijke regels zijn:

- * Als iemand aan het woord is, dan is de rest stil;
- * Je reageert op standpunten in plaats van op personen;
- * Je spreekt vanuit je eigen positie;
- * Iedereen heeft de ruimte om te passen.

Vaardigheden

Het is aan te raden om een aanzienlijke tijd te besteden aan het voorbereiden van de dialogen. Deze voorbereiding bestaat uit het aanleren van de benodigde vaardigheden, het kennismaken met de werkvorm en het aanreiken van voldoende voorkennis over het onderwerp.

Voorkennis

Als de deelnemers te weinig over het onderwerp weten, zijn ze snel uitgesproken. Het is dus belangrijk om een onderwerp te kiezen waar al voldoende voorkennis over is.

Houding

Voor een dialoog is een minimale welwillendheid nodig. Ook vraagt het voeren van een dialoog om openheid, te onderscheiden in ontvangende openheid en openhartigheid over je eigen gevoelens en gedachtes. Beide vormen van openheid dienen afgewisseld te worden.

Proces belangrijker dan uitkomst

Bij een dialoog is het proces belangrijker dan de uitkomst. Er wordt bij voorkeur niet (te snel) aangestuurd op een beslissing of oplossing, omdat het in de dialoog juist gaat om het verkennen van zoveel mogelijk verschillende visies en zienswijzen. Het (te snel) aansturen op een beslissing kan de openheid van de dialoog in de weg staan.

2.2 Aandachtspunten

Naast de vaardigheden en voorwaarden zijn er nog andere factoren die van invloed zijn op het proces en de kwaliteit van de dialoog. Voor docenten is het belangrijk om zich bewust te zijn van deze factoren en na te denken over manieren om hier mee om te gaan. In deze paragraaf zet ik de belangrijkste aandachtspunten op een rij.

Rol van de docent

De rol die de docent tijdens de dialoog kiest heeft grote invloed op het verloop van het gesprek. Een docent kan ervoor kiezen om in de vorm van deelnemer of gespreksleider aan het gesprek deel te nemen, maar de docent kan ook besluiten om een observerende rol aan te nemen en de leerlingen zelf het gesprek te laten leiden.

Een deelnemende rol heeft als voordeel dat de docent ontbrekende perspectieven in kan brengen en kritische vragen kan stellen, zo kan de docent voor extra diepgang zorgen. Een deelnemende rol heeft ook als voordeel dat de docent een voorbeeldfunctie kan vervullen, door zelf de dialogische vaardigheden goed toe te passen.

Een deelnemende rol van de docent heeft als nadeel dat de leerlingen daardoor vaak meer richting de docent spreken en minder op elkaar reageren. Als docenten zelf deelnemen aan het gesprek zijn zij vaak erg dominant. De docent is dan vaak degene die de beurten verdeelt en verhelderende vragen stelt. Op die manier reageren de leerlingen niet meer direct op elkaar, maar verloopt de communicatie via de docent. Ook kan een deelnemende rol ten koste gaan van de openheid en het gevoel van gelijkheid, omdat leerlingen de inbreng van een docent vaak anders wegen dan inbreng van medeleerlingen.

Als de leerlingen zelf het gesprek moeten leiden worden ze uitgedaagd om zelf verantwoordelijkheid te nemen en krijgen ze meer kansen om bepaalde vaardigheden te oefenen. De leerlingen reageren direct op elkaar, zonder tussenkomst van de docent.

Een observerende rol geeft de docent tevens de gelegenheid om de vaardigheden van de leerlingen te observeren en als docent het proces en de veiligheid te bewaken. Een mogelijk nadeel van deze rol is dat er minder verschillende perspectieven aanbod komen. Dit kan worden opgelost door de leerlingen van te voren voorbereidende informatie te geven, waarbij verschillende perspectieven aanbod komen.

Welke rol het beste is hangt af van de context en de doelen die de docent met de dialoog wil bereiken. Als de docent vooral belang hecht aan inhoudelijke diepgang, dan past een sturende rol het beste. Deze lessenserie heeft in eerste instantie tot doel om leerlingen met dialogische vaardigheden te laten oefenen, daarvoor krijgen ze volgens mij het meeste kans als de docent een observerende rol vervult. Daarmee bedoel ik niet dat de docent de sturing volledig los moet laten en toekijkt tot de leerlingen het gesprek hebben afgerond. Om de diepgang en het naleven van de

gespreksregels te bewaken kan de docent het gesprek tussentijds een paar keer stil leggen om zijn observaties met de leerlingen te bespreken.

De docent reageert dan niet inhoudelijk, maar geeft alleen feedback op wat hij ziet en welke vaardigheden hij nog mist. De docent kan van te voren met de leerlingen afspreken wanneer en hoe vaak hij het gesprek stil legt. In plaats van zelf kritische vragen te stellen of beurten te verdelen kan de docent tijdens deze tussenbespreking leerlingen aansporen om deze vaardigheden toe te passen. De docent kan bijvoorbeeld vragen te stellen als:

"Ik hoor nu steeds dezelfde leerlingen, hoe kunnen jullie ervoor zorgen dat andere leerlingen ook aan de beurt komen?"

"Leerling A heeft net helder uitgelegd waarom ze tegen (...) is, wie zou dit kort kunnen samenvatten?"

De docent kan de leerlingen ook de mogelijkheid geven om het gesprek stil te leggen als zij vinden dat de gespreksregels niet worden nageleefd. Op die manier krijgen de leerlingen nog meer verantwoordelijkheid voor het proces.

Groeperen van leerlingen

Als docent moet je goed nadenken over de groepsamenstelling bij de dialoog. Groepsindeling en groeps grootte heeft grote invloed op de machtsverhoudingen in de groep, de spreekkansen van de leerlingen, de diversiteit in perspectieven en op de mate van veiligheid die de leerlingen ervaren. Klassen van twintig of meer leerlingen zijn te groot om met de gehele klas in dialoog te gaan. Als alternatief kunnen de leerlingen in kleinere groepen werken. De docent kan bijvoorbeeld werken met een binnen- en een buitenkring. De docent kan de leerlingen in de buitenkring actief bij de dialoog betrekken door hen te laten observeren.

Het is belangrijk om goed na te denken over de indeling van de groepen. Eén van de richtlijnen om rekening mee te houden bij het indelen is de diversiteit in de groepen. In een groep waarin alle leerlingen hetzelfde vinden zullen ze minder snel tot nieuwe inzichten komen. De kans is zelfs groot dat ze nog stilliger worden in de opvatting die ze al hadden.

Een andere richtlijn bij het indelen van leerlingen is de veiligheid en machtsverhoudingen van de leerlingen binnen de groep. Als een leerling onzeker wordt in de buurt van een andere leerling, dan is het aan te raden om deze leerlingen niet bij elkaar in de groep te plaatsen.

Kiezen van een onderwerp

De vraag die de docent kiest is van grote invloed op het verloop van de dialoog. Sommige thema's roepen zowel bij de leerlingen als bij de ouders heftige emoties op, met sommige stellingen kun je uren vullen, maar er zijn ook stellingen waarover de leerlingen snel zijn uitgesproken.

Dit was een selectie uit 'Spreken is zilver, luisteren is goud', door Annette Koops.

Voor de gehele handleiding verwijzen we u naar

<http://igitur-archive.library.uu.nl/human/2011-1006-200525/UUindex.html>

<http://igitur-archive.library.uu.nl/human/2011-1006-200525/DOCENTENHANDLEIDING.pdf>